

УДК 3.085: 303.725.2

Андрющенко А. І.

кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри соціології управління та
соціальної роботи
соціологічного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна.

Вітковська І. М.

викладач кафедри соціології управління та
соціальної роботи
соціологічного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ¹

Стаття присвячена одній з актуальних проблем формування правової, соціальної держави та демократичного суспільства, а саме формування і розвитку соціальної відповідальності держави, бізнесу і громадянського суспільства. У статті соціальна відповідальність розглядається з позицій соціологічного підходу як відносно самостійний вид відповідальності.

Ключові слова: відповідальність, соціальне, соціальна відповідальність, соціальна культура.

Статья посвящена одной из актуальных проблем формирования правового, социального государства и демократического общества, а именно формированию и развитию социальной ответственности государства, бизнеса и гражданского общества. В статье социальная ответственность рассматривается с позиции социологического подхода как относительно самостоятельный вид ответственности.

Ключевые слова: ответственность, социальное, социальная ответственность, социальная культура.

The article is devoted to the actual one of issues of forming the legal, social state, democratic society, namely to formation and development of social responsibility of the state, business and civil society. In the article social responsibility is examined as relatively independent type of responsibility within the framework of sociological approach.

Key words: responsibility, social, social responsibility, social culture.

В умовах поглиблення світової фінансово-економічної кризи актуалізується потреба у формуванні та розвитку соціальної відповідальності соціальних суб'єктів, а саме: держави, бізнесу і громадянського суспільства. Поряд з об'єктивними чинниками загострення кризових явищ у суспільстві не останню роль відіграють суб'єктивні фактори. Безпрецедентна соціальна диференціація, масове розповсюдження бідності, спроба перекласти тягар кризових явищ на плечі пересічних

© Андрющенко А. І., Вітковська І. М., 2019

¹ **Вперше опубліковано:** Андрющенко А. І., Вітковська І. М. Соціальна відповідальність: теоретико-методологічний аспект // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2009. № 884. С. 133-135.

громадян, згортання соціальних трансфертів підтримки рівня і якості їх життя – результат соціальної безвідповідальності держави і бізнесу, громадянського суспільства. Небажання одних, неготовність інших у критичній ситуації надати переваги соціально-значущим інтересам і цілям, відійти від вузькогрупових, корпоративних, тимчасових пріоритетів призводить до швидкого накопичення протестного потенціалу у суспільстві, зростанню соціальної напруженості, конфліктів.

Кризові явища охопили усі сфери життєдіяльності суспільства. Йдуть масові звільнення працівників, підприємства переходять на режим неповної зайнятості, зростає заборгованість по заробітній платі. Так, у квітні цього року чисельність зареєстрованих безробітних, за прогнозами Державної служби зайнятості, може сягнути 1,5 млн. осіб. Зросла чисельність працівників активних підприємств, яким не виплачується заробітна плата: у жовтні на 65,5% і становила в Україні 263,4 тис, у листопаді — ще на 37,9% і становила 363,3 тис. осіб. Лише по Харківській області заборгованість по заробітній платі складає понад 100 млн. гривень [3]. У цих умовах держава надає підтримку великому бізнесу, обтяжуючи інвестування соціальних програм. В такій ситуації на перший план виступає проблема підвищення рівня соціальної відповідальності усіх соціальних суб'єктів – держави, бізнесу і громадянського суспільства у відповідності зі своїми повноваженнями.

Однак, на сьогодні дефініція соціальної відповідальності не є остаточно визначеною, її розробка відбувається, головним чином, на перетині теоретико-методологічних, методичних та практичних аспектів у межах різних суспільних наук. Це не могло не відбитися на чіткості визначення поняття та сутності цього феномену. Економісти основну увагу приділяють вивченню соціальної відповідальності бізнесу, політологи концентрують увагу на соціальній відповідальності держави тощо [1,5].

Актуальність даної проблеми підтверджується тим, що у 2007 році Міжнародною Асоціацією з стандартизації (ISOTMB), яка уявляє собою всесвітню федерацію національних організацій зі стандартизації, був розроблений проект соціальної відповідальності (WC SR № 113, 2007-7-23; ISO/WD 2600) [6]. У цьому документі підкреслюється зростання потреби у підвищенні соціальної відповідальності бізнесу перед навколишнім середовищем. Цей документ має прикладний характер, він спрямований на універсалізацію соціальної відповідальності як механізму підвищення значущості оцінки соціальних наслідків діяльності економічних суб'єктів, тобто бізнес-структур. На думку авторів, такий міжнародний стандарт повинен сприяти підвищенню ролі соціально-відповідальної поведінки економічних суб'єктів, зменшити негативні соціальні наслідки виробничої діяльності останніх. У цьому сенсі соціальна відповідальність розглядається як механізм регулювання взаємодії бізнес-структур з навколишнім середовищем, територіальними спільнотами. В останні роки актуалізувалася увага суспільствознавців до вивчення проблем корпоративної відповідальності. Це – роботи Бурко С., Романової Л.В., Заславської І.І., Хижняк Л.М. та багатьох інших [1,5,8]. На нашу думку, це лише один з аспектів соціальної відповідальності, яка, як суспільний феномен, має набагато ширший зміст і значення.

Слід відмітити, що найчастіше визначення соціальної відповідальності базується на широкому тлумаченні категорії «соціальне», ототожнення його з суспільним. У цьому аспекті соціальність особистості, будь-якого соціального угруповання, спільноти, розглядається як багатоплановий її зв'язок із суспільством [8,7].

На нашу думку, з соціологічної точки зору «соціальне» слід розглядати у вузькому, суто соціологічному аспекті, як характеристику відносин, що складаються між соціальними суб'єктами, які мають різні статусні позиції в соціальній ієрархії. В цьому аспекті «соціальне» віддзеркалює специфіку взаємодії різностатусних соціальних суб'єктів, які займають неоднакові соціальні позиції, статус, мають різний доступ до соціальних ресурсів, беруть різну участь в управлінні, внаслідок чого розрізняються за джерелами і величиною доходів, за структурою особистого споживання, за рівнем і якістю життя. Такий методологічний підхід дає можливість розглянути соціальну відповідальність як складне системне явище, яке розкриває сутність соціальних суб'єктів як представників тієї чи іншої соціальної групи, прошарку, міру прийняття, інтеріоризації останніми соціально-значущих цінностей суспільства.

Природно, що при тлумаченні категорії соціальної відповідальності слід виходити із сутності родового поняття, а саме – «відповідальність». Як філософська категорія, відповідальність відображає об'єктивний, історично-конкретний характер взаємовідносин між особистістю, спільнотами, соціальними групами з точки зору усвідомленого виконання взаємних вимог, обов'язків, що до них висуваються. За різними критеріями можна визначити різні види відповідальності. За змістом – економічну, політичну, правову, моральну, соціальну тощо. За суб'єктами – індивідуальну, групову, колективну тощо [9].

У індивіда відповідальність формується у відповідь на зовнішні вимоги, які до нього висуваються суспільством, класом, соціальною групою, спільнотою. Засвоєні, інтеріоризовані індивідом вони стають внутрішнім збудником, основою мотивації його відповідальної поведінки. Формування особистості передбачає виховання у неї почуття відповідальності, яке стає її якісною характеристикою, властивістю.

Соціальна відповідальність виступає як відносно самостійний вид відповідальності, якому притаманні специфічні риси. У широкому розумінні соціального, соціальну відповідальність тлумачать як сукупність різних її видів – економічної, політичної, правової, моральної тощо. У вузькому, суто соціологічному сенсі, йдеться про специфічні характеристики, які віддзеркалюють міру, ступінь прийняття будь-яким соціальним суб'єктом, групою соціально-значущих цілей суспільства, готовність до виконання взаємних прав і обов'язків у процесі сумісної діяльності з метою не нанесення збитку усталеному розвитку як суспільства в цілому, так і окремим спільнотам, особистостям. Це – надання переваги інтересам широких верств населення, навіть коли вони не співпадають з інтересами особистості, або референтної групи. Це широке системне поняття, що передбачає врахування вимог як суспільства в цілому, так і всіх його структурних елементів. Вона не зводиться до будь-якого з видів відповідальності і не є їхньою сукупністю. Це соціальний зріз будь-якого з видів і відповідальності в цілому, який розкриває соціальну сутність кожного з них з точки зору надання пріоритету соціально-значущим аспектам діяльності, поведінки, не нанесення збитку як соціальному цілому, так і конкретній особистості.

Соціальна відповідальність має більш широке поле функціонування, не носить правового, примусового характеру, приймається добровільно соціальними суб'єктами, регулюється соціальними нормами, за порушення яких можуть бути застосовані лише суспільні санкції (засудження громадською думкою, ЗМІ, або схвалення, підвищення іміджу, довіри), в той час як за порушення юридичних норм можуть бути застосовані санкції у відповідності з адміністративним, навіть кримінальним кодексом.

У цьому сенсі соціальна відповідальність має спільне з моральною відповідальністю, її регуляторами. Однак, поле впливу соціальної відповідальності ширше, воно виходить за межі дотримання моральних норм.

Соціальна відповідальність виконує сукупність таких соціально-значущих функцій, як: відновлююча, виховна, превентивна, тобто попередження порушень соціальних норм, ліквідацію відхилень, що спричинили порушення норм соціальної відповідальності, бо основна її мета - не нанести збитків соціальній спільноті, особистості, не порушити принципи соціальної рівності та соціальної справедливості, уникнути дискримінації за будь-якою ознакою.

Соціальна відповідальність виступає як механізм взаємозалежності соціальних суб'єктів, що займають різні статусні позиції у соціальній ієрархії. Її рівень детермінує міру довіри соціальних суб'єктів один до одного, можливість сумісної співпраці, досягнення консенсусу. В основі формування соціальної відповідальності лежить взаємодія інтересів соціальних суб'єктів, які можуть не тільки не співпадати, а й суперечити один одному. Соціальну спрямованість інтересів визначає приналежність суб'єктів до тієї чи іншої статусної групи.

Але коли йдеться про соціальну відповідальність пріоритет повинен надаватися соціально-значущим інтересам суспільства перед груповими, класовими, особистими. Саме це надає можливість досягти консенсусу, забезпечити соціальну стабільність суспільства, його усталений розвиток.

Однак, щоб цей механізм діяв, необхідно створити не тільки об'єктивні умови, сформувавши правову соціальну державу, демократичне суспільство, а й привести у відповідність суб'єктивні чинники, а саме – сформувавши у соціальних суб'єктів, представників держави, бізнесу, громадянського суспільства соціальні настанови діяти соціально відповідально. У зв'язку з цим виникає актуальне завдання забезпечити формування соціальної відповідальності як особистісної якості соціального суб'єкту.

Тільки в цьому разі механізм соціальної відповідальності запрацює, оскільки ніякими наказами, законами не можна сформувавши внутрішній збудник, мотивацію соціально-відповідальної поведінки.

Соціальну відповідальність особистості можна визначити як системну соціальну якість, у якій віддзеркалюється і реалізується рівень її соціальності, тобто глибина і повнота зв'язків особистості з соціумом, міра прийняття соціально-значущих потреб суспільства як особисто цінних, визнання їх пріоритетності перед груповими, клановими, розуміння своєї особистої відповідальності за соціальні наслідки своєї діяльності, поведінки.

Соціальна відповідальність не може бути зведена лише до одного з елементів свідомості або діяльності особистості. Це – системна, соціальна якість особистості, яка визначає особливості і свідомості і діяльності. Соціальна відповідальність – це не тільки розуміння і прийняття соціально-значущих інтересів суспільства, але й готовність, вміння не спричинити збитків соціуму своєю діяльністю, враховувати інтереси інших, не нанести їм шкоди.

Системний підхід дозволяє розглянути соціальну відповідальність як внутрішнє багатогранне явище, як єдність суб'єктивного і об'єктивного, як систему орієнтацій і цінностей, що відбивають інтереси тих чи інших соціальних спільнот, як соціальну спрямованість їх діяльності, в основі якої лежать пріоритети суспільства.

Детермінантами соціальної відповідальності виступає соціальна культура особистості як прояв її соціальності, міри засвоєння соціального досвіду, соціальних ролей та функцій. Соціальна культура – це спосіб сприйняття світу, що базується на певних ціннісних орієнтаціях, знаннях, переконаннях, діяльності і є виявом внутрішніх соціальних якостей, – зокрема, соціально відповідальної поведінки. Вивчення механізмів формування і реалізації соціальної відповідальності є одним із актуальних задач суспільствознавців.

Література:

1. Буко С. Корпоративная социальная ответственность как принцип ценностно-ориентированного менеджмента // Социология: теория, методы, маркетинг, 2006. - №2. – С. 149-158.
2. Буслов К. Социальное единство, противоречия, ответственность. – Минск, 1972.
3. Гнибеденко І. Соціальний захист населення в умовах кризи // Праця і зарплата. - 2009. - 21 січня (№3 (631)).
4. Козырьков В.П. Разработка социологической категории ответственности // Социология – 2007. - № ¾. - С. 45-53.
5. Романова Л.В. Цілі бізнесу та відповідальність менеджменту в реалізації національної ідеї. // Вісник Академії праці та соціальних відносин Федерації профспілок України. Київ, 2006. - №1. - С. 223.
6. Руководство по социальной ответственности. Международный стандарт. ISOMB/WCSR №113, 2007, ISO/WD 2600.
7. Смирнов Г.Л. Демократия, свобода и ответственность личности - М.,1968, с.30.
8. Стижов А. Формирование и развитие системы корпоративной социальной ответственности в современной экономике России. / Автор. диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. М., 2007. – с.31.
9. Философский энциклопедический словарь. М.- 1997.